

Warszawa, 22 listopada 2016 r.

dr hab. Łukasz Pisarczyk, prof. UW

Recenzja osiągnięć naukowych i aktywności naukowej

dr. Krzysztofa Stefańskiego

1. Uwagi wstępne. Przedmiotem recenzji są osiągnięcia naukowe oraz aktywność naukowa dr. Krzysztofa Stefańskiego, a recenzja została sporządzona na potrzeby postępowania habilitacyjnego. Zgodnie z art. 16 ust. 1 ustawy z 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. z 2016 r., poz. 882, z późn. zm.), dalej jako „Ustawa”, do postępowania habilitacyjnego może zostać dopuszczona osoba, która posiada stopień doktora oraz osiągnięcia naukowe lub artystyczne, uzyskane po otrzymaniu stopnia doktora, stanowiące znaczny wkład autora w rozwój określonej dyscypliny naukowej lub artystycznej oraz wykazuje się istotną aktywnością naukową lub artystyczną. W art. 16 ust. 2 Ustawy wskazano, że osiągnięcie naukowe może stanowić m.in. dzieło opublikowane w całości lub w zasadniczej części, albo cykl publikacji powiązanych tematycznie.

2. Ocena osiągnięcia naukowego. Osiągnięciem naukowym wskazanym przez Habilitanta jest monografia „Elastyczny czas pracy”, Warszawa 2016. Pod pojęciem elastycznego czasu pracy kryją się różne formy organizacji godzin pracy, które pozwalają stronom stosunku pracy (głównie pracodawcy) dostosować przedmiot świadczenia do okoliczności, w jakich praca jest wykonywana (z reguły bez potrzeby modyfikacji treści stosunku pracy). Z tej perspektywy mylący może się okazać tytuł monografii, który mógłby sugerować, że chodzi o jakąś konkretną formę organizacji czasu pracy. Można jednak uznać, że Habilitantowi chodziło o znalezienie możliwie syntetycznego sformułowania, którego znaczenie w samej książce doprecyzował.

Jeśli chodzi o wybór tematu monografii, zagadnienie tzw. uelastycznienia stosunku pracy, w tym również elastyczności czasu pracy należy do najważniejszych problemów, przed jakimi stoi współczesne prawo pracy. Wobec dokonujących się przemian gospodarczych i społecznych, a także nowych form organizacji pracy konieczne jest dostosowanie stosunku pracy do okoliczności, w jakich praca jest wykonywana. Tradycyjny stosunek pracy, który gwarantował stronom względną stabilność (w tym również w zakresie godzin pracy), okazuje się wielokrotnie nieadekwatny do warunków, w jakich obecnie funkcjonuje. Brak reakcji ustawodawcy w tym zakresie mógłby spowodować ucieczkę od zatrudnienia pracowniczego i poszukiwanie innych (bardziej „elastycznych”) form wykonywania pracy. Zjawisko takie, wobec utrzymywania się dominacji podmiotu zatrudniającego oraz istnienia elementu podporządkowania, należałoby uznać za wysoce niekorzystne. W rezultacie pracownikom należy zapewnić ochronę, ale ochronę dającą się pogodzić z potrzebami współczesnego pracodawcy oraz rynku pracy. Prawna regulacja czasu pracy ma w tym zakresie do odegrania doniosłą rolę. Dlatego wybór tematu monografii należy uznać za uzasadniony i trafny. Można mówić o nowatorskim ujęciu problematyki czasu pracy i zwróceniu uwagi na specyficzne aspekty jego organizacji.

Jednocześnie tematyka ta jest dość trudna do opracowania. Sama materia czasu pracy (godzin pracy), jako mająca niezwykle wyraźny wymiar praktyczny, nie poddaje się łatwo analizie *stricte* naukowej. Ważny jest więc wybór odpowiedniej metody badawczej, która pozwoli zachować niezbędną równowagę między praktyką i teorią, pozwalając sformułować wnioski ogólne, które będą przydatne z punktu widzenia badań nad stosunkiem pracy. Habilitant, rozpoczyna od definicji samego czasu pracy oraz wyjaśnia istotę jego „uelastycznienia”. Punktem odniesienia jest przy tym zespół rozwiązań prawnych, które składają się na „typową” organizację czasu pracy (rozdział 1). Następnie Autor przedstawia problem elastyczności czasu pracy z perspektywy prawa europejskiego oraz wybranych obcych systemów prawnych (rozdział 2). Na marginesie wybór ten (prawo niemieckie, austriackie, holenderskie i brytyjskie) należy uznać za udany. W powyższych krajach albo obowiązuje dość liberalny model limitowania godzin pracy oparty na okresach odpoczynku (Wielka Brytania) albo stosowane były różnorodne sposoby uelastycznienia godzin pracy. Wszystko to

powoduje, że mechanizmy zastosowane w omawianych systemach prawnych mogą stanowić punkt odniesienia dla polskiej regulacji, ułatwiając też sformułowanie wniosków na przyszłość. Być może warto było omówić również doświadczenia któregoś z krajów Europy Środkowo-Wschodniej, które pod wieloma względami znajdują się w sytuacji zbliżonej do Polski, a które zdecydowały się na dalej idącą liberalizację przepisów o czasie pracy (na co Autor zwraca zresztą uwagę w kontekście Czech czy Węgier). Kolejnym etapem analizy jest przedstawienie polskich doświadczeń w zakresie elastyczności czasu pracy (rozdział 3). Ukazanie historycznego rozwoju prawnej regulacji czasu ułatwia przedstawienie stanu obecnego oraz podkreślenie problemów, z jakimi mierzy się polski ustawodawca. Jednocześnie w rozdziale tym Autor częściowo dokonuje dogmatycznej analizy obowiązujących rozwiązań. Wszystko to prowadzi do sformułowania rozbudowanych wniosków *de lege ferenda* (rozdział 4), które można uznać za główny cel badawczy.

Struktura pracy jest logiczna, umożliwiając zaprezentowanie spójnych i przejrzystych wywodów. Mimo to koncepcja wybrana przez Habilitanta pozostawia niedosyt. Pomysł przedstawienia historycznego rozwoju przepisów o czasie pracy powoduje, że duża część rozważań ma charakter opisowy. Autor traci szansę, aby głębiej przeanalizować same mechanizmy i instytucje prawne oraz omówić je z perspektywy konstrukcji stosunku pracy. Taka analiza byłaby szczególnie cenna z punktu widzenia naukowego aspektu dysertacji. Wydaje się, że nawet w kontekście prezentowanej ewolucji rozważania mogły być w większym stopniu ukierunkowane na analizę badanych zagadnień prawnych. W niektórych częściach rozważania koncentrują się na rozstrzyganiu konkretnych problemów prawnych, które niewątpliwie mają znaczenie praktyczne, ale są mniej istotne, gdy chodzi o samą koncepcję uelastycznienia czasu pracy. Nie do końca został też wykorzystany potencjał analizy prawnoporównawczej. Ta część opracowania mogłaby wnieść więcej, gdyby analiza została przeprowadzona w sposób bardziej systematyczny, ukazując wyraźnie różnice w sposobie ukształtowania poszczególnych aspektów czasu pracy. Interesujące byłoby również szersze ukazanie dwóch podstawowych sposobów kształtowania czasu pracy – od strony okresów odpoczynku albo norm czasu pracy. Jest to punkt wyjścia do analizy szczegółowych rozwiązań. Ciekawe mogłyby być

również tendencje dostrzegane na poziomie ponadnarodowym. Są one ważne zwłaszcza w kontekście formułowanych w książce postulatów deregulacji, w tym zniesienia dobowej normy czasu pracy. Co do struktury pracy należy też zwrócić uwagę, że część rozważań z rozdziału 4, które dotyczą rozwiązań zastosowanych w innych krajach oraz standardów europejskich, powinny się znaleźć w rozdziale poświęconym analizie prawno-porównawczej oraz prawu Unii Europejskiej (rozdział 2). Pomimo sygnalizowanych wątpliwości zarówno część prawno-porównawcza, jak też omówienie ewolucji polskich przepisów o czasie pracy pozwalają na kompleksowe zaprezentowanie obecnego stanu polskiej regulacji i ukazanie jej w szerszej perspektywie. Autor porządkuje materiał normatywny, ukazując genezę i uwarunkowania aktualnych rozwiązań prawnych.

Kolejną kwestią są kryteria oceny obowiązujących przepisów o czasie pracy. Jeżeli analiza ma prowadzić do sformułowania wniosków *de lege ferenda*, należałoby możliwie precyzyjnie określić punkt odniesienia dla aktualnej regulacji. Rozwiązania przyjmowane w innych krajach mogą tu pełnić jedynie funkcję pomocniczą, wskazując na mechanizmy lub konstrukcje prawne, które mogłyby zostać zastosowane w prawie polskim. Oceny regulacji można dokonywać z punktu widzenia kryteriów pozaprawnych. W książce znajdują się odniesienia do ekonomicznych oraz społecznych uwarunkowań uelastycznienia. Ze względu na charakter i zakres tych odniesień trudno byłoby jednak mówić o kompleksowej analizie, która pozwalałaby zakwestionować konkretne przepisy i sformułować wnioski na przyszłość. Jest to raczej wskazanie tła (kontekstu), w którym przepisy o czasie pracy funkcjonują. Sposób przeprowadzanie analizy wskazuje, że podstawowe znaczenie ma perspektywa prawna. Należałoby więc oczekiwać, że obowiązujące przepisy zostaną szczegółowo przeanalizowane w kontekście standardów konstytucyjnych i międzynarodowych oraz prawa Unii Europejskiej. Trudno byłoby również pomijać polityki i strategie, zwłaszcza europejskie (*Europa 2020*, *work-life balance*, *lifelong learning*), które jakkolwiek są wdrażane przy pomocy różnych instrumentów, wskazują na tendencje rozwojowe w zakresie czasu pracy oraz cele, jakie formułuje Unia Europejska. Zbyt elastyczny czas pracy może z dążeniami tymi kolidować. Wszystkie te kwestie rzeczywiście pojawiają się w książce, nie można jednak stwierdzić, aby Autor w

sposób wyczerpujący przedstawił prawne zachęty i ograniczenia w sferze elastyczności czasu pracy, które będą kształtować sytuację prawodawcy krajowego. Brakuje też szerszej refleksji i oceny standardów ponadnarodowych, które – szczególnie w przypadku konwencji MOP – uległy znacznej dezaktualizacji. Nie zmienia to faktu, że wiele spośród tez formułowanych przez Habilitanta jest trafnych i inspirujących, co niewątpliwie świadczy o bardzo dobrej znajomości przepisów o czasie pracy oraz uwarunkowań, w jakich one funkcjonują.

Zagadnieniem o kluczowym znaczeniu jest udział partnerów społecznych w uelastycznieniu czasu pracy. Habilitant kwestię tę dostrzega, co więcej postuluje, aby wprowadzanie rozwiązań „elastycznych” odbywało się przy zaangażowaniu podmiotów reprezentujących pracodawców i pracowników. Wydaje się jednak, że rozważania dotyczące tej kwestii powinny być w większym stopniu obecne we wcześniejszych częściach pracy, stanowiąc swoistą podbudowę dla formułowanych wniosków. W większym stopniu należałoby omówić ograniczenia jakie dotyczą partnerów społecznych negocjujących elastyczne rozwiązania w zakresie czasu pracy. W tym kontekście kluczowa jest relacja między ustawą a postanowieniami porozumień zbiorowych. W ten sposób dotyka się ustrojowej pozycji pracodawców i ich organizacji oraz związków zawodowych (ewentualnie innych przedstawicielstw pracowniczych).

Jeśli chodzi o ocenę stanu obecnego i wnioski na przyszłość, przede wszystkim należy się zgodzić z tezą, że polska regulacja czasu pracy już dzisiaj oferuje dość duże możliwości uelastycznienia. Przepisy są jednak zbyt szczegółowe, a często też chaotyczne. W rezultacie należy dążyć do uproszczenia przepisów o czasie pracy. Z tej perspektywy wart rozważanie jest zwłaszcza postulat rezygnacji z dobowej normy czasu pracy, przy zachowaniu normy tygodniowej. Pozwoliłoby to znaczne uproszczenie regulacji i rezygnację z niektórych systemów czasu pracy. Kwestię tę należałoby jednak szerzej omówić z perspektywy art. 66 ust. 2 Konstytucji, który przewiduje, że maksymalne normy czasu pracy ma określać ustawa. Uzasadnione wydają się obawy Habilitanta przed stosowaniem w szerszym zakresie klauzuli *opt-out*. Zbyt daleko idzie natomiast postulat liberalizacji w zakresie przerywanego czasu pracy, który może mieć szczególnie negatywny wpływ na organizację czasu wolnego

(odpoczynku). Z kolei szersze wykorzystanie zadaniowego czasu pracy jest o tyle dyskusyjne, że konstrukcja ta budzi bardzo poważne problemy praktyczne. Niebezpieczne mogłoby się wreszcie okazać uelastycznianie czasu pracy przez same strony stosunku pracy. Grozi to dominacją pracodawcy i narzucaniem rozwiązań niekorzystnych dla pracowników. Lepsze byłoby tworzenie ram formalnych z udziałem partnerów społecznych. Przekonują natomiast argumenty dotyczące bardziej elastycznego podejścia do rocznego limitu godzin nadliczbowych przy jednoczesnym utrzymaniu obecnych stawek dodatków za pracę w godzinach nadliczbowych. W sumie brakuje jednak nieco kompleksowej i spójnej wizji przebudowy czasu pracy zgodnie z oczekiwaniami Habilitanta. Podsumowaniem zaprezentowanych rozważań mogłaby być propozycja określonych rozwiązań prawnych (podczas gdy Autor ogranicza się w niektórych przypadkach do wskazania możliwych kierunków działań).

Gdy chodzi o kwestie szczegółowe, niektóre zagadnienia wymagały pogłębionej analizy. Przykładem są konta czasu pracy, których wprowadzenie stanowi jeden z najważniejszych wniosków *de lege ferenda*. W tym kontekście należało oczekiwać szerszego omówienia (i wyjaśnienia) samej konstrukcji prawnej kont czasu pracy, które są zjawiskiem niejednorodnym. Zabrakło szerszej refleksji na temat znaczenia rozkładów czasu pracy. Możliwości prawne, jakie dają rozkłady czy harmonogramy są niezwykle istotne z punktu widzenia elastyczności procesu pracy. Więcej uwagi należało poświęcić samemu planowaniu godzin pracy, wymogom w zakresie wyprzedzenia, z jakim pracownik powinien być informowany o harmonogramie, okresom, na jakie ustala się rozkłady, czy wreszcie przesłankom, które umożliwiają modyfikację rozkładów i harmonogramów. Warto było również w większym stopniu przedstawić zagrożenia, jakie wiążą się z uelastycznieniem procesu pracy. Są one widoczne choćby na gruncie konstrukcji kont czasu pracy, których zastosowanie może prowadzić do zwiększenia dominacji pracodawcy i nadmiernego obciążenia pracą. Uwagi dotyczące obniżania wymiaru czasu pracy ze względu na sytuację pracodawcy należało przedstawić na tle szerszych rozważań dotyczących działań antykryzysowych. Kwestie te były w ostatnich latach obecne zarówno w dyskusjach teoretycznych, jak i praktycznych. Były przy tym rozważane w kontekście roli partnerów społecznych i ich udziału w przezwyciężaniu skutków kryzysu.

Obniżanie czasu pracy czy zawieszanie stosunku pracy są wprowadzane przy wykorzystaniu bardzo różnych instrumentów prawnych. Wiążą się też z różnymi formami wsparcia o charakterze publicznym.

Pomimo pewnych uwag krytycznych czy polemicznych nie ulega wątpliwości, że książka „Elastyczny czas pracy” jest wartościowym opracowaniem naukowym poświęconym zagadnieniu o dużym znaczeniu społecznym i prawnym. Autor wykazał się umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy badawczej. Zaprezentował interesujące rozważania osadzone w kontekście ustrojowym, międzynarodowym oraz prawnoporównawczym. Nawet jeśli nie udało się zrealizować wszystkich zakładanych celów badawczych, monografia wypełnia pewną lukę w literaturze prawniczej, stanowi głos w dyskusji na temat konstrukcji stosunku pracy i będzie stanowić inspirację dla dalszych, również bardziej szczegółowych, badań. Taką rolę mogą odgrywać zwłaszcza sformułowane w pracy wnioski *de lege ferenda*, które w wielu sferach wskazują na słabości obecnej regulacji, a jednocześnie są z reguły formułowane w sposób wyważony. Na podkreślenie zasługuje też dobry warsztat prawniczy, umiejętność wskazywania problemów oraz dobre przygotowanie w zakresie analizy dogmatycznej. Książka stanowi więc osiągnięcie naukowe w rozumieniu przepisów Ustawy.

3. Ocena aktywności naukowej. Dorobek naukowy dr. Krzysztofa Stefańskiego jest dość obszerny.

Kluczowym elementem twórczości dr. Krzysztofa Stefańskiego są opracowania dotyczące prawnej regulacji czasu pracy (w znaczący sposób wykraczające poza zagadnienie elastyczności). W dużym stopniu są to opracowania o podstawowym znaczeniu dla samej konstrukcji oraz funkcjonowania przepisów o czasie pracy: *Czas pracy*, Warszawa 2013; *Okresy odpoczynku w kodeksie pracy*, PiZS 2006, nr 1; *Konieczność odpracowania dni wolnych – uwagi dotyczące art. 130 § 2 k.p.*, PiZS 2006, nr 4; *Problem pracy w dni świąteczne*, PiZS 2007, nr 12; *Możliwość wprowadzenia do kodeksu pracy niektórych regulacji antykryzysowych z zakresu prawa pracy*, PiZS 2012, nr 4; *Problem świąt przypadających w dni wolne od pracy – uwagi w związku z wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego*, PiZS 2013, nr 4; A.

Piszczyk, K. Stefański, *Wybrane aspekty czasu pracy telepracownika w: Aktualne zagadnienia prawa pracy i polityki socjalnej*, red. B.M. Ćwiertniak, Sosnowiec 2013; *Stosowanie przedłużonych okresów rozliczeniowych czasu pracy*, PiZS 2014, nr 4; *Realizacja prawa do wypoczynku w przepisach o czasie pracy w: Wartości i interesy a prawo pracy. Wokół encykliki Laborem exercens Jana Pawła II*, red. A. Reda-Ciszewska, M. Włodarczyk, Łódź 2014; *Ewolucja polskich przepisów o pracy w godzinach nadliczbowych w: 40 lat Kodeksu pracy*, red. Z. Góral, M.A. Mielczarek, Warszawa 2015. Habilitant omawia też odpowiedzialność wykroczeniową za naruszenie przepisów o czasie pracy (*Prawo pracy. Refleksje i poszukiwania. Księga Jubileuszowa Profesora Jerzego Wratnego*, red. G. Uścińska, Warszawa 2013). Dodać do tego należy udział w komentarzu do Kodeksu pracy pod red. K.W. Barana, Warszawa 2016 (Dział szósty. Czas pracy). W wielu przypadkach analiza prowadzi do istotnych wniosków, w tym również krytycznej oceny przyjmowanych rozwiązań (np. *Problem świąt przypadających w dni wolne od pracy wynikające z pięciodniowego tygodnia pracy*, PiZS 2010, nr 12). Nie ulega wątpliwości, że w zakresie prawnej regulacji czasu pracy teksty dr. Krzysztofa Stefańskiego należą do najważniejszych opracowań naukowych. Fakt ten zasługuje na podkreślenie tym bardziej, że względu na charakter przepisów o czasie pracy refleksja naukowa w tej sferze jest dość trudna.

Habilitant bada również inne instytucje prawa pracy. Ważny wątek w twórczości dr. Krzysztofa Stefańskiego stanowią opracowania związane z zatrudnieniem w szeroko rozumianej sferze publicznej (*Odpowiedzialność dyscyplinarna pracowników – wybrane zagadnienia w: Współczesne problemy administracji publicznej. Studia i materiały*, Płock 2012; *Ustawa o racjonalizacji zatrudnienia w administracji*, PiZS 2011, nr 3) – ze szczególnym uwzględnieniem zatrudniania w administracji rządowej (K. Stefański, M. Kurzynoga, *Służba przygotowawcza w ustawie o służbie cywilnej*, PiZS 2006, nr 5; *Nowa ustawa o służbie cywilnej – reforma czy kontynuacja*, PiZS 2009, nr 5). Część spośród tych tekstów dotyczy zagadnień o fundamentalnym znaczeniu dla zatrudnienia w sferze publicznej. Inne istotne opracowania Habilitanta to m.in. M. Nowak, K. Stefański, *Nabycie prawa do odprawy emerytalnej – wybrane problemy*, Gdańsko-Łódzkie Roczniki Prawa Pracy i Prawa Socjalnego, nr 1, Gdańsk-Łódź 2011; A. Piszczyk, Stefański, *Dni wolne*

na poszukiwanie pracy – wybrany problemy, Gdańsko-Łódzkie Roczniki Prawa Pracy i Prawa Socjalnego, nr 2, Gdańsk-Łódź 2012; *Przesłanki nabycia prawa do wcześniejszej emerytury w związku z pracą w szczególnych warunkach w świetle najnowszego orzecznictwa* w: *Współczesne problemy prawa emerytalnego*, red. T. Bińczycka-Majewska, M. Włodarczyk, Warszawa 2015; *Pojęcie miesiąca w kodeksie pracy w świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego*, PiZS 2016, nr 2.

Podsumowując, aktywność naukową dr. Krzysztofa Stefańskiego można uznać za znaczącą i dość różnorodną (choć niewątpliwie dominują wątki związane z czasem pracy i zatrudnieniem w sferze publicznej). W tym kontekście trzeba stwierdzić, że wskazane przez Habilitanta publikacje z zakresu czasu pracy w dużym stopniu dotyczą zagadnień innych niż analizowane w monografii poświęconej elastycznemu czasowi pracy. Część z nich koncentruje się na podstawowych konstrukcjach prawnych z zakresu czasu pracy, tworząc istotny kontekst normatywny. Na podkreślenie zasługuje dobry poziom merytoryczny opracowań. Habilitant wykazuje się głęboką znajomością omawianych instytucji, co świadczy o jego wszechstronnym przygotowaniu do prowadzenia pracy badawczej. Również sfera warsztatowa nie budzi poważniejszych zastrzeżeń. Publikacje ukazywały się w ważnych czasopismach naukowych (*Praca i Zabezpieczenie Społeczne*), są również powoływane w literaturze naukowej. Warto natomiast rozważyć publikację wyników badań również w językach obcych. Wnioski, do których dochodzi Habilitant mogą okazać się interesujące również dla czytelnika zagranicznego, choć jednocześnie kazuistyczna i dość skomplikowana regulacja polska jest trudna do prezentacji na zewnątrz. Trzeba wreszcie zwrócić uwagę na istotną aktywność konferencyjną (choć tu również brakuje konferencji międzynarodowych, które stwarzają możliwość wymiany doświadczeń), a także dydaktyczną i popularyzatorską dr. Krzysztofa Stefańskiego.

4. Wnioski. Odnosząc się do kryteriów sformułowanych w art. 16 ustawy z 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2014 r. poz. 1852, z późn. zm.) należy stwierdzić, że aktywność naukowa dr. Krzysztofa Stefańskiego jest znacząca. Dotyczy to zarówno zróżnicowanych tematycznie (choć z dominacją problematyki czasu pracy) i wartościowych publikacji, jak też szerzej rozumianego udziału w życiu środowiska naukowego. Gdy chodzi o ocenę przedstawionej przez Habilitant monografii „Elastyczny czas pracy”, to można uznać, że (pomimo podnoszonych wątpliwości) stanowi ona kompleksowe i pod pewnymi względami nowatorskie opracowanie ważnego zagadnienia naukowego. Analiza przedstawiona przez Habilitant służy ocenie obecnego stanu prawnego oraz stanowi podstawę sformułowania wniosków na przyszłość. Dlatego może być uznana za osiągnięcie naukowe stanowiące istotny wkład w rozwój nauki prawa pracy. Wobec powyższego uzasadnione jest nadanie dr. Krzysztofowi Stefańskiemu stopnia naukowego doktora habilitowanego w dziedzinie nauk prawnych, w dyscyplinie prawo.

Pisarczyk